

Nerimdaičių bažnyčia: ištakos, raida ir 165 metų sukaktis

Janina BUCEVIČĖ

Šiomet minime Telšių rajone esančios Nerimdaičių šv. apaštalo Baltramiejaus bažnyčios 165 metų sukaktį – reikšmingą datą, žyminčią ne tik šios šventovės, bet ir visos parapijos svarbų istorijos kelią. Tai proga sugrįžti į jo ištakas, prisiminti žmones, kurių tikėjimas ir pastangos sudarė galimybę šiam dvasiniam bendruomenės centrui išaugti.

Nerimdaičiai – jaukus miestelis prie Trimėsėdžio (Virvytės kairiojo intako) kairiajame krante. Turi klasicizmo bruožų, stačiakampio plano, vienabokštę. Šventoriuje yra kapinės. Nerimdaičių Šv. apaštalo Baltramiejaus bažnyčia. Pastatyta 1860 m. upelio. Jie pirmą kartą rašytiniuose šaltiniuose paminėti prieš 450 metų kaip karališkasis kaimas. Miesteliu gyvenvietė tapo prieš 165 metus, kai iš čia kilęs kunigas Baltramiejus Kristutis savo lėšomis pastatė klasicizmo stiliaus bruožų turinčią mūrinę bažnyčią, dedikuotą savo dangiškajam globėjui – šv. apaštalui Baltramiejui.

Turtinga bažnyčios istorija

Klasicizmo stiliaus bruožų turinti bažnyčia – vienanavė, stačiakampio plano su keturkampiu mediniu bokštu. Virš stogo – skarda dengta varpinė, o virš jos – metalinis kryžius-vėjarodė. Bažnyčios šonuose dailiai įkomponuotos penkios poros arkinų langų. Fasadas puoštas nežymiomis reljefinėmis kolonomis ir dviem arkiniais langais. Į bažnyčią veda penkios durys ant metalinių vyrių. Įrengiant rūsius yra panaudoti stori, apvalūs balkiai. Aplink bažnyčią – parapijos kapinės, aptvertos mūro tvora su dvejais metaliniais, nerakinamais vartais.

Nepaisant buvusių karų, okupacijų ir pervartų, yra išlikusi gana gausi Nerimdaičių bažnyčios dokumentų kolekcija. Tarp jų reikšmingą dalį užima bažnyčios inventoriai (turto aprašymas), kurie sudaryti 1897 m., 1905 m., 1914 m. (rusų kalba) ir 1920 m. bei 1930 m.

Nerimdaičių šv. apaštalo Baltramiejaus bažnyčia.
Fotografas Rimgaudas Barauskis

(lietuvių kalba). Šie inventoriai išliko dėka įžvalgaus bažnytinės vyresnybės reikalavimo daryti jų nuorašus. Dabar jie liudija šios bažnyčios istoriją.

Šios bažnyčios inventoriai būdavo sudaromi keičiantis kunigams, išskyrus 1930 m. inventorių, kuris sudarytas Telšių vyskupo Justino Staugaičio įsakymu, siekiant suinventorinti vyskupijos turtą. Išlikusiuose dokumentuose pateikiama informacija ne tik apie bažnyčią, jos istoriją, turimus liturginius reikmenis, inventorių, bet ir kitus Nerimdaičių bažnyčiai priklausiusius pastatus, tarp jų ir kleboniją, nurodant ir jų fizinę būklę.

Iš inventorių sužinome, kad iš Nerimdaičių kilęs kunigas Baltramiejus Kristutis 1853 / 1854 m. iš grafo Gabrieliaus Zabelos ir grafienės Marijos Gutauskienės nupirko žemės sklypą ir, gavęs Žemaičių vyskupystės dvasinės vadovybės leidimą, savo lėšomis 1858–1860 m. pastatė Šv. Baltramiejaus apaštalo bažnyčią, kurią perdavė Telšių parapijai. Bažnyčios įrengimą rėmė ir Nerimdaičių gyventojai. Yra išlikęs B. Kristučio testamentas, kurį kunigas, jausdamas artėjančią savo gyvenimo pabaigą, surašė 1881 m. ir dedikavo Žemaičių vyskupystės valdytojui vyskupui Aleksandrui Beresnevičiui. Testamentu B. Kristutis Nerimdaičių bažnyčiai paliko 50 ha žemės ir savo sodybą. Kunigas mirė 1885 m. birželio 20 d. Dabar parapijiečiams apie šį kunigą primena prie jo statytos bažnyčios šono esantis paminklas, kuriame užrašyta, kad „Czia ilsas kaulai fundatoriaus tos basnyczias kuniga Baltramiejaus Kristuczia mirusia 1885 m.“

Bažnyčios altoriai

Nerimdaičių bažnyčios interjeras pasižymi spalvingumu ir stilistiškai darniais mediniais, iš eglinių

raštų padarytais altoriais, lubų ir sienų tapyba.

Bažnyčios priekyje – trys altoriai. Didysis – platus, sudarytas iš trijų dalių. Centrinio altoriaus augaliniai motyvai rėmina Vilniaus Aušros (Aštriųjų) Vartų Dievo Motinos paveikslą (kopija), kurį angelai neša ant rankų (paveikslas paveikslas). Šį stebuklingu laikomą paveikslą anksčiau dengė kitas, iki mūsų dienų neišlikęs paveikslas – „Jėzus meldžiasi Alyvų darželyje“. Antrame altoriaus tarpsnyje – Nukryžiuotasis.

Centrinę altoriaus dalį ir jo pirmąją bei antrąją tarpsnį puošia spiralinės, paauskuotos kolonos. Viršutiniame tarpsnyje kolonos mažesnės, jas užstoja keturių evangelistų skulptūros. Centrinio altoriaus sparnus jungia gana masyvios šv. Petro ir šv. Pauliaus skulptūros. Altoriaus centre – užrakinamas eglinis tabernakulis su paauskuotomis puošybos detalėmis. Dešinės pusės šoninio altoriaus pirmajame tarpsnyje – didelis XIX a. sukurtas šv. Baltramiejaus paveikslas, antrajame, kaip tai sužinome iš 1897, 1905, 1914 ir 1930 m. inventorių, yra buvęs šv. Juozapo paveikslas, o dabar ten – Švč. Mergelės Marijos Rožančinės su šv. Dominyku atvaizdas. Kairėje pusėje – XIX a. sukurtas šv. Antano Paduviečio paveikslas. Antrame tarpsnyje, kaip nurodyta minėtuose inventoriuose, būta šv. Jurgio paveikslo, o dabar vietoje jo – apaštalo šv. Mato paveikslas.

Bažnyčios kairiojo altoriaus, toje pačioje pusėje esančių suolų pagaminimo (meistras – Niurkių kaimo gyventojas Dominykas Kazlauskas) išlaidas apmokėjo Pranciškus Prialgaukas.

Abipus šoninių altorių abiejuose jų tarpsniuose taip pat yra kolonos, kurių kapiteliai – paauskuoti. Visose altoriuose yra portatilės su šventųjų relikvijomis. Klausykla ir sakykla – neogotikinio stiliaus.

Anksčiau Nerimdaičių bažnyčioje iškilmingai būdavo švenčiami šie atlidai: Viae Crucis – Kryžiaus kelias bei tituliniai Šv. Baltramiejaus atlidai. Dabar švenčiami Šv. Baltramiejaus atlidai.

Bažnyčioje išliko trijų registrų vargonai. Pirmą kartą jie restauruoti 1911 metais.

Originali lubų ir sienų tapyba

Visoje Žemaitijoje unikali šių bažnyčių puošiantį gausi lubų ir sienų tapyba. Ištapytose lubose galima įžvelgti kelias pagrindines temas. Virš didžiojo

Nerimdaičių bažnyčios lubų fragmentas – scena „Kristaus žengimas į dangų“

altoriaus įkomponuota spinduliuojanti Šventojo Dvasia, apsupta angelų su gėlių girliandomis. Arčiau bažnyčios centro – angelų apsupto Jėzaus Kristaus žengimo į dangų siužetas. Pačiame centre – nepaprastai spalvinga „Švč. Mergelės Marijos Ėmimo į dangų“ ir „Karūnavimo“ scena, išsiskirianti savo įspūdingu formatu.

Dar viena lubų tapybos scena nutapyta ties vargonais. Tai – „Apreiškimas Švč. Mergelei Marijai“. Unikali tapyba sukurta talentingo tapytojo K. Bogumiło (apie 1863–1879 m.). Lubų tapyba darni, pasižymi kompozicijos pajautimu ir teologiniu išmanymu. K. Bogumiło tapybai būdinga istorizmo laikotarpio stilistika. Jo kūriniai patraukia nuoširdžia vaizdo traktuote, puikiu žmogaus kūno anatomijos perteikimu. Paveikslų koloritas skoningas, sodrus ir šiltas. Apie Nerimdaičių, Eigirdžių ir kitose Žemaitijos parapijose XIX a. II p. dirbusį šį talentingą tapytoją ir dekoratorių žinių nedaug išliko. Ant vieno savo kūrinio – Nerimdaičių bažnyčioje buvusios procesijų vėliavos dvipusio paveikslo „Šv. Kazimieras“ ir „Šv. Teresė“ (1881 m.) – dailininkas yra parašęs ne tik savo pavardę, bet ir lenkišką Vilniaus miesto pavadinimą – Wilno. Šis jo kūrinys dabar saugomas Lietuvos nacionaliniame dailės muziejuje.

K. Bogumiłs sienine dekoratyvine tapyba, nors ir gerokai kuklesne nei Nerimdaičiuose, yra papuošęs ir netoliese esančią Eigirdžių bažnyčią, kurioje taip pat atsikartoja Šv. Dvasios ir angelų, laikančių gėlių girliandas, motyvas. Menotyrininkė Dalia Klajumienė, ilgą laiką tyrinėjusi sienų tapybą Lietu-

(Nukelta į 22 p.)

voje, yra pažymėjusi šios pavidlo rūšies vertingumą tiek istorine, tiek menine, tiek ir kitomis prasmėmis. Originalios yra ir kunigo S. Urbelio iniciatyva 1938 m., talkinant Kretingos pranciškonams, nežinomo dailininko (L. M.) Nerimdaičių bažnyčiai nutapytos (restauruotos?) Kryžiaus kelio stotys.

Varpai

Nerimdaičių bažnyčios bokštelyje kabo dvi kampanos (varpai) ir „signorius“ arba „signaturka“ – nola (varpelis). Krikščioniškajame pasaulyje varpai siejami su Noloje (Kampanijos regionas, Italija) gyvenusiu vyskupu šv. Paulinu. Krašto garbei didieji varpai yra pavadinti kampanomis, o mažieji – nolomis.

Nerimdaičių bažnyčioje būta dviejų didelių varpų ir mažo signalinio („signaturkos“) varpelio. Vieną iš dviejų bažnyčios varpų vokiečiai per Pirmąjį pasaulinį karą nukabino ir išsivežė į Vokietiją. Likęs varpas yra pagamintas 1879 m. Rygoje. Jo skersmuo – 75 cm., aukštis – 64 cm. Ant varpo išgraviruotos rėmėjų pavardės ir firmos „Schwenk Rīga“ logotipas su papuošimais.

1933 m. Apoldoje (Vokietija) Nerimdaičių parapijiečiai užsakė nulieti antrą varpą. Ant jo išgraviruotas toks tekstas: „Nerimdaičiai. Teopilis. „Gyvuosius kviečiu prie maldos, mirusiems skelbiu ramybę“. Yra čia ir firmos „Apolda Franz Schilling Sohne“ monograma. Varpo skersmuo – 63 cm., aukštis – 62 cm. Lietuvoje Franco Šilingo sūnų liejykloje padaryti varpai skamba ir Žaiginio, Ylakių, Šilalės, Girdiškės, Upynos (Šilalės r.), Pajūrio, Pašaltuonio, Jiezno, Ūdrijos bei Pajieslio parapijose.

Bažnyčios ir klebonijos inventorius

1897–1930 m. bažnyčios inventoriuose detaliai nurodyti visi joje buvę bažnytiniai daiktai, liturginiai indai, tarp jų ir stalelis-krikštykla, varpeliai, arnotai, stulos, paausuoti ir pasidabruoti relikvioriai, monstrancija, komuninė, suolai, klausyklos, šveicoriaus lazda ir kt.

XX a. 4 deš. Nerimdaičių bažnyčia buvo apvogta. Ilgapirščiai pasidirbino raktą ir iš zakristijos nugvelbė 4 kielikus, 2 patenas, komuninę, smilkalų indelį, bei indelius, skirtus šventintiems aliejams.

1930 m. sudarytame inventoriuje nurodyta, kad Nerimdaičių klebonija baigta statyti 1921 m., joje įrengti 7 kambariai, virtuvė, 3 sandėliukai, du

prieškambariai. Pastatas turėjo dvi pusiau įstiklintas verandas. Klebonijoje buvo dvi anglišių koklių krosnys bei viena krosnelė su šildoma kokline sienele, pastatą supo vaismedžių sodas.

„Vienuolynu“ vadinta Nerimdaičių klebonija sovietmečiu iš parapijiečių buvo atimta ir naudota kaip mokykla, gyvenamasis namas. 2008 m. buvusioje klebonijoje įrengta šarvojimo salė.

Nuo filijos iki parapijos

Nerimdaičių filialistais yra buvę kunigai Baltramiejus Kristutis, Jonas Barcevičius, Juozapas Rimkevičius, Ferdinandas Konkolevičius, Petras Žeknys, Liudvikas Stankaitis, Juozapas Balčiūnas, Stanislovas Urbelis.

1904 m. Rusijos valdžiai panaikinus spaudos draudimą ir šiek tiek atlaisvinus Katalikų bažnyčiai taikomus suvaržymus, Nerimdaičių gyventojai pradėjo rūpintis, kad jų parapija taptų savarankiška, t.y. kad Telšių parapijai priklausiusiai Nerimdaičių filijai būtų suteiktos parapijos teisės. 1906 m. spalio 30 d. Nerimdaičių gyventojai kreipėsi į Žemaičių vyskupą Mečislovą Paliulionį, prašydami įsteigti atskirą Nerimdaičių bažnyčios cirkulą (parapiją), teigdami, kad „į Telšių bažnyčią jiems esą 15–23 varstai (1 varstas – 1 066,8 m), į Vieکشnius – 18, o į Tryškius – 15 varstų. Rašte buvo nurodyta ir tai, kad pavasarį ir rudenį susisiekimą su Telšiais jiems kliudo vis patvinstanti Alaukštos upė, o su Vieکشniais – Venta, gi į Tryškius esąs labai blogas kelias, ypač pavasario ir rudens laikotarpiu.

Nepaisant nerimdaitiškių pastangų, tais metais atskira parapija nebuvo įsteigta, bet buvo nustatytos Nerimdaičių filijos ribos, Nerimdaičių kuratas gavo teisę vesti atskiras nuo Telšių parapijos ne tik krikšto, mirties, bet ir santuokų knygas. Nerimdaičių filijai tada priklausė: Nerimdaičiai, Virmėnų, Laukstėnų, Pelių, Sukinių, Džiugailių, Niurkių, Trimsėdų, Birbiliškių, Žalšilės ir Tučių kaimai.

1923 m. birželio 16 d. Žemaičių vyskupas Pranciškus Karevičius įsteigė Nerimdaičių parapiją. Pirmuoju Nerimdaičių klebonu tapo jos buvęs kuratas kunigas Stanislovas Urbelis. Jis garsėjo ne tik kaip atsidavęs parapijiečių sielų ganytojas, bet ir kaip pavyzdingas ūkininkas, į kurį patarimo kreipdavosi ne tik aplinkinių, bet ir tolimesnių kaimų ūkininkai.

Ką liudija bažnyčios metrikų knygos

Yra išlikusios atskirai nuo Telšių parapijos nuo 1871 m. vestos Nerimdaičių filijos gimimo (krikšto), nuo 1873 m. – mirties fakto ir nuo 1907 m. – santuokų registracijos knygos. Bažnyčioje saugomi ir susirašinėjimo su Telšių vyskupija dokumentai.

Dėl XIX a. buvusio žemo medicinos lygio, kaimų ir nedidelių miestelių gyventojams sunkiai pasiekiamų bei brangiai kainuojančių gydytojų paslaugų, žmonių mirtingumas, ypač kūdikių, iki pat amžiaus pabaigos buvo didelis. Mirčių registracijos knygoose dažniausiai būdavo nurodoma, kad mirties priežastis nėra žinoma.

Duomenys, pateikti Nerimdaičių parapijos mirties metrikų knygoje, rodo, kad vaikų, ypač kūdikių iki metų amžiaus, mirtys sudarė nuo trečdalis iki pusės visų tais metais mirusių parapijiečių ir apie ketvirtadalį iš tais metais gimusių vaikų. Pavyzdžiui, 1921 m. Nerimdaičių parapijos teritorijoje buvo užregistruoti 27 mirties faktai, iš jų – 14 vaikų iki 18 metų amžiaus; 1939 m. – 39, iš jų vaikų – 14, o parapijoje tais metais gimė – 57 kūdikiai; 1940 m. iki rugpjūčio mėnesio mirė 29, tarp jų 9 buvo vaikai.

Ar pasitaikydavo ne santuokoje gimusių vaikų? Taip, jų skaičius svyravo nuo 4 iki 6 per metus. Dažniausiai nesantuokinių vaikų susilaukdavo žemės ūkio darbininkės ir tarnaitės, bet pasitaikydavo ir pasiturinčių moterų. Tiesa, viena 35 metų ūkininkė susilaukė nesantuokinio vaikelio ir tai galėjo būti tiems laikams ištis drąsus ir sąmoningas šios moters apsisprendimas vienai auginti vaiką.

1940 m. rugpjūčio mėnesį sovietų valdžia įvedė civilinę metrikaciją. Nuo to laiko Bažnyčia jau registruodavo tik krikšto, o ne gimimo faktus bei bažnytines santuokas.

XIX a., XX a. I p. daugiausiai kūdikių ir vaikų Anapilin nusinešdavo skarlatina, plaučių uždegimas, tymai ir gripas. Tarp jaunuolių dažna būdavo džiova (tuberkuliozė).

Tarpukariu Nerimdaičiuose gimdyvėms pagalbą teikdavo patyrusios savamokslės pribuvėjos Sobutienė ir Beniūšienė. Jos buvo geros savo srities specialistės. Tai rodo tas faktas, kad 1921–1940 m. čia mirė tik dvi gimdyvės.

Neišvengta Nerimdaičių parapijoje ir žmogžudysčių. 1921 m. Trimėsėdžio kaime buvo nužudytas 28 metų ūkininkas Stasys M., o 1925 m. birželio 8 d. – tame pačiame kaime piktadariai nužudė

Nerimdaičių kapela (vadovas vargonininkas Leonas Dovidauskas sėdi viduryje) XX a. 4 dešimtmetyje. Nuotrauka iš Žemaičių muziejaus „Alka“ rinkinių

27 metų ūkininką Povilą Š. ir jo žmoną Eleonorą. Pasitaikė ir keletas nelaimingų atsitikimų, pvz.: 1925 m. nuskendo 26 m. ūkininkaitis Juozas M., o 1931 m. vežimo partrenktas žuvo 29 m. ūkininkas Jonas S. iš Pelių kaimo.

Ką liudija įrašai santuokų registravimo knygoje? Jie rodo, kad galima paneigti teiginį, jog seniau merginos ištekdavo labai jaunos, nesulaukusios nė 18 metų. Įrašai rodo, kad Nerimdaičiuose vidutinis besituokiančiųjų amžius buvo 23–35 metai. Tiesa, vaikinai būdavo vyresni, merginos jaunesnės. Pasitaikydavo ir išimčių. Būta atvejo, kai susituokė šešiolikmečiai. Registruota ir tokių santuokų, kai vyro ir moters amžiaus skirtumas buvo itin didelis, pavyzdžiui, 20, 30 ir net 50 metų.

Nerimdaičių parapijoje populiariausi vardai buvo Stanislovas ir Stanislava, gana dažnai sutinkami – Juozapas, Antanas, Jonas, Petras, Kazimieras, Aleksandras, Vytautas, Leonas, Adomas, Vaclovas, Alfonsas / Alponsas, Augustinas. Mergaitėms tėvai dažnai suteikdavo Stepanijos, Valerijos, Vandos, Zofijos, Janinos / Jonės, Bronislavos, Onos, Irenos, Aleksandros, Emilijos, Danutės vardus. Pasitaikydavo ir retų vardų, pvz.: Lidija, Rožė, Saulutė, Albertina, Izabelė, Leonora, Leokadija, Liucija, Adolpina / Adolfina, Adelija, Justina, Gražina, Kleopa, Paulė, Malvyna, Marcelė, Elzbieta, Zigmuntas, Rimantas, Apolinaras, Ipolitas, Edmundas, Donatas, Marijonas, Liudvikas ir kt.

Per įvairias pervartas išlikę Nerimdaičių parapijos dokumentai dabar saugomi Lietuvos istorijos archyve, Telšių vyskupijos kurijoje, Žemaičių muziejuje „Alka“ ir Nerimdaičių bažnyčios archyve Nevarėnuose.